

Kulturarvsmiljöer under åverkan

- Om kulturarvsmiljöer som förstörts och betydelsen av restaureringsinsatser

Injury to Cultural Heritage Sites

- The Destruction of Cultural Heritage and the Importance of Restoration Efforts

Maja Josefsson

Kulturarvsmiljöer under åverkan

Injury to Cultural Heritage Sites

Maja Josefsson

Handledare: Anna Peterson, Alnarp,
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Inger Strömberg, Alnarp,
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2013

Omslagsbild: Herzi Pinki

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Nyckelord: kulturarv, kulturarvsmiljö, landskap, restaurering, väpnad konflikt, krig, försoning, demokrati

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Miljöer är unika och formas av en sammansättning av objekt, omgivning och sammanhang. Det är människor som ger kulturarv innehåll och mening. Genom tillgången till kulturarv får människor en länk till historia som ökar förståelsen för både historien, samtiden och framtiden. Kulturarv är en gemensam tillgång och angelägenhet för människor. Det ger möjlighet att delta och påverka arbetet med kulturarvsfrågor vilket är en grundläggande demokratisk rättighet.

Kulturarv har förstörts i alla tider men det har under senare tid skett en markant ökning och förstörelse av kulturarv har blivit en strategi vid väpnade konflikter. Arbeta med kulturarvsfrågor kan motverka framtida konflikter samt generera ett flertal andra värden.

Målet med arbetet är att göra en sammanställning om kulturarvsmiljöers betydelse och de värden som kan uppnås av restaureringsinsatser för kulturarvsmiljöer som förstörts av mänsklig åverkan. Syftet är att arbetet ska sammanfatta olika aspekter som är viktiga att känna till vid arbete med ovan nämnda miljöer. Arbetet har gjorts med landskapskonventionens helhetssyn på omgivningen som ingångsperspektiv.

Genom litteraturstudier har det varit möjligt att ta del av teori kring ämnesområdet och få en bred uppfattning om hur synen på kulturarv utvecklats. Intervjuer med representanter för organisationer, stiftelse samt den myndighet som i Sverige är aktiva inom kulturarvsfrågor respektive spridningen av landskapskonventionen, har bidragit med en fördjupad insikt om de mekanismer som styr förhållningssättet till och arbetet med kulturarv. Det genererade också en ökad förståelse på ett personligt plan för synen på landskap.

Nyckelord: kulturarv, kulturarvsmiljö, landskap, restaurering, väpnad konflikt, krig, försoning, demokrati

Abstract

Environments are unique, formed by a composition of object, surroundings and context. It is human beings who confer upon cultural heritage content and meaning. Through access to cultural heritage people acquire a link to history which enhances understanding of both the past, present and future. Cultural heritage is a communal resource and concern for people. It creates the opportunity to participate in and affect matters pertaining to heritage and heritage work, which is a basic democratic right.

Cultural heritage has been decimated all throughout history but lately a marked acceleration has taken place and the destruction of cultural heritage sites has developed into a strategy in armed conflicts. Cultural heritage work can function to prevent future conflicts and also to generate physical, mental and processual value.

The goal of this work is to make a compilation detailing the importance of cultural heritage sites and what value can be achieved through restoration efforts for sites that have been destroyed via human agency. Its purpose is to act as a brief summary of different aspects that are important to know about when working with the abovementioned sites. The work has been carried out from the perspective of the landscape convention with a holistic view of the surroundings.

Via literary studies I have come across theory pertaining to the subject matter and attain a broad notion of how views on cultural heritage have changed. Interviews with representatives for organizations, foundations and the Swedish governmental institution that are active in the field of cultural heritage questions and the spread of the landscape convention, have contributed to deepened insight regarding the mechanisms that steer the various approaches to questions of cultural heritage. This has also contributed to an increased understanding of landscape on a personal level.

Keywords: cultural heritage, cultural heritage sites, landscape, restoration, armed conflict, war, reconciliation, democracy

Innehållsförteckning

Sammandrag	3
Abstract	4
Förord	7
Disposition	8
Avgränsningar	8
Begreppsdefinitioner	9
Kulturarv	9
Mänsklig åverkan	9
Landskap och Europeiska landskapskonventionen	9
Bakgrund	10
Frågeställningar	11
Mål och syfte	11
Material och metoder	11
Aktörer inom den svenska kulturarvssektorn	13
Riksantikvarieämbetet	13
International Council on Monuments and Sites	14
Europa Nostra	14
Kulturarv utan gränser	15
Diskussion av metoder och källor	15
Begreppsanalys	17
<hr/>	
Varför är kulturarv viktigt?	19
Semantik	19
Kulturarvets betydelse	20
Orsaker till åverkan av kulturarv	21
Varför är det viktigt att restaurera förstörda kulturarv?	23
Restaureringsvärden i arbetet efter väpnad konflikt	23
Restaureringsvärden i arbetet med landskap	24
Vad prioriteras inom restaurering av kulturarv?	24
Ett möjligt förhållningssätt till miljöer	24
Förändringsfaktorer	25
Den fysiska miljöns beståndsdelar och funktioner	26
Är arbetet med kulturarv demokratiskt?	26
<hr/>	

Diskussion och analys	29
Kulturarvets värde definieras av människor	29
Kulturarvets funktioner och betydelse	29
Orsaker och mekanismer bakom förstörelse påverkar efterföljande kulturarvsarbete	30
Värdet av insatserna	30
Kulturarvssektorn och utveckling	31
Slutsats och avslutande reflektioner	33
Frågeställningar för vidare undersökning och diskussion	34
Referenser	35
Bilagor – Frågeunderlag från utförda intervjuer	38

Förord

När jag först snubblade in i den ämnessfär som handlar om arbete med skadade kulturarvsmiljöer så visste jag inte hur förutsättningarna såg ut för mitt arbete. Jag visste inte ens att jag skulle skriva ett arbete om ämnet. Jag lockades av mitt intresse för kulturmiljövård och landskapsarkitektur och ville själv hitta en ingång till att delta i arbetet med dessa miljöer. Kulturarv utan gränser var den första aktören som jag kom i kontakt med och de kom på så sätt att bli min ingång till det här arbetet. Deras huvudfokus, som hittills legat på miljöer som skadats i väpnade konflikter, blev mitt fokus. Mänskliga aktioner, förstörelse, kontra mänskliga aktioner, uppbyggelse, har en helt annan effekt och innebörd än förstörelse som sker av naturbetingade krafter. Exempel på hur arbetet hittills sett ut med kulturarv i utemiljö kom att bli svårare att hitta. Därmed omdefinierades långsamt min arbetsuppgift till att förstå och redogöra för bristen på exempel snarare än att redovisa befintliga exempel. Jag stärktes i min strävan att definiera och lyfta fram fördelarna med kulturarvsmiljöer sedda ur ett landskapsperspektiv snarare än fokuserade på enskilda byggnader och objekt.

Jag har i mitt arbete haft stor hjälp av de personer som ställde upp på intervjuer och vill rikta ett varmt tack till Gert Magnusson på Riksantikvarieämbetet, Malin Myrin på International Council on Monuments and Sites, Lotta Bylander och Margareta Husén på Kulturarv utan gränser, samt till Catherine Paues von Arnold på Europa Nostra, som alla tålmodigt besvarade mina många frågor. Min handledare, Anna Peterson, ska också ha ett enormt tack, som ledsagat mig i både uppsatsskrivande och kulturarvets värld. Tack också till Sara Bergström som kontinuerligt kommit med värdefulla synpunkter under arbetets gång. Tack för insiktsfulla språkråd riktar jag till Charlie Johansson.

Maja Josefsson, Malmö 2013-05-28

Disposition

Arbetet är uppdelat i tre huvuddelar som är markerade med horisontal linjedragning. I den inledande delen finns formalia kring arbetets utformning och tillkomst men även egna analyser och kritik av metod, material och källor. Arbetets andra del, den resultatorienterade delen, börjar med avsnittet om varför kulturarv är viktigt och efterföljs av redogörelser om förstörelse respektive restaurering av kulturarv samt prioriteringar inom kulturvården. I den tredje delen, resultatdelen, redogör jag för de svar på mina frågeställningar jag funnit genom att kombinera teori från litteratur med teori och resultat från intervjuer. Med det som underlag förs sedan en diskussion kring de olika frågeställningar som presenterats från början och uppkommit under arbetets gång, samt en diskussion kring problematik och olika perspektiv inom ämnet. Arbetet avslutas med sammanfattande slutsatser samt reflektioner för framtida studier och forskning utifrån presenterade frågeställningar och problematik.

Avgränsningar

Det finns sedan tidigare en rad texter om kulturarvets betydelse för människan, med fokus både på miljöer i sin helhet och mer specifikt plats- eller objektorienterat. Flertalet av dessa arbeten behandlar kulturarv som förstörts av naturbetingade orsaker, såsom naturkatastrofer, klimatförändringar, luftföroreningar och insektsangrepp. De arbeten som berör kulturarv som förstörts i väpnad konflikt är färre och bland dessa arbeten är majoriteten som jag tagit del av inriktade på byggnader respektive immateriella kulturarv men få behandlar landskap som kulturarv. Jag har valt att arbeta med landskapskonventionens definition av landskap vilket medför en bred syn på miljöer. Arbetet syftar därmed till att ha en inkluderande syn på omgivningen men berör inte förhållningssätt eller insatser specifikt för byggnader eller objekt.

Arbetet redogör för de olika aspekter som finns kring landskap som är kulturarv och förstörs i väpnad konflikt. Orsaken till förstörelse är begränsad till mänsklig åverkan vilket syftar på vanvård och försummelse samt väpnad konflikt, vilket jag använder som ett begrepp som även innefattar krig och terrorism. Jag avgränsar därmed arbetet från att behandla förstörelse av andra orsaker. I beskrivningen av kulturarv redogör jag för det breda spektrat som finns av olika kulturarv med anledning av att de ofta är sammanlänkade genom både fysiska och mentala band. Ofta förekommer flera kulturarv tillsammans och utgör en helhet som är nödvändig för att förstå sammanhang och mening. I redogörelsen över aktörer inom ämnesområdet har jag avgränsat mig till att kontakta stiftelser, organisationer och myndigheter som har en svensk bas, respektive en svensk filial.

Begreppsdefinitioner

Kulturarv

Kulturarv kan vara vackert, fult, osäkert och oattraktivt lika väl som det kan vara nytt eller gammalt¹. Kulturarv kan bestå av både materiella och immateriella uttryck². Ofta är kulturarv inte möjligt att klassificera uppdelat efter ovan nämnda kategorier då det materiella och immateriella ofta är nära sammanlänkade och avhängiga varandra³. Det materiella avser de fysiska beståndsdelarna som arvet består i. De immateriella står för de intellektuella, emotionella och teoretiska delarna, såsom sedvänjor och bruk och andra aspekter som inte är av direkt fysisk karaktär. Kulturarv kan utgöras av traditioner, språk, myter och berättartraditioner, musik, dans, monument, konstnärliga verk och hantverk, historiska lämningar, bebyggelse, byggnader och städer, infrastruktur, samlingar i arkiv och samlingar av föremål samt kulturmiljöer och kulturlandskap⁴. Kulturarv kan också utgöras av tomhet och frånvaron av ovan nämnda uttryck och på så sätt redogöra för mänskligt agerande⁵. Kulturarv utgörs av objekt och företeelser som värderas av grupper i samhället och av individer⁶. Vad som betraktas som kulturarv är ett uttryck för samhällets värderingar och skiftar därmed med tiden⁷.

Mänsklig åverkan

Skada eller förstörelse orsakade av mänskliga aktioner. Begreppet syftar här till att fungera som en sammanfattning av olika mänskliga handlingar i krig, väpnad konflikt eller terrorism, samt vanvård, försummelse, brist på ekonomiska medel och kunskap om kulturarv⁸, som leder till att objekt och miljöer direkt eller indirekt förstörs.

Landskap och Europeiska landskapskonventionen (ELC)

Enligt ELC definieras landskap som ”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer.”⁹ Landskapets utseende

¹ Scofield, John, 2008

² Widhe, Jonas, 2012

³ Svenska Unescorådet, 2005

⁴ Svenska Unescorådet, 2005

⁵ Johansson, Bengt O.H., 1994

⁶ Scofield, John 2008

⁷ Widhe, Jonas, 2012

⁸ Husén, Margareta, 2013

⁹ Riksantikvarieämbetets redaktion, 2012

förändras allteftersom samhället utvecklas och behov och vanor förändras, men när förändringar sker bör det vara inom ramarna för ett hållbart nyttjande av landskapet och en medvetenhet om efterföljande konsekvenser. Ofta behöver överenskommelser skapas om hur resurser i landskapet ska fördelas, användas och kunna utvecklas. För en hållbar hantering av landskapets värden är samarbeten mellan myndigheter, organisationer, företag och privatpersoner en förutsättning. ELC syftar till att förmedla att landskap är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar. Målet är att genom att visa vilken betydelse landskap kan ha för människan samt att skydda, förvalta och planera för att bidra till en hållbar utveckling i framtiden. ELC syftar till att alla människor kan medverka i arbetet och att det är ett sätt att utöva demokratiska rättigheter.¹⁰

Bakgrund

Kulturarv och kulturarvsmiljöer har förstörts i alla tider. Redan under 1200-talets korståg förstördes tusentals grekiska och romerska statyer i det Byzantinska riket och under 1600-talets slut under ledning av Ludvig XIV av Frankrike förstördes över 4000 byggnader och 16 kyrkor i Bryssel. Under andra världskriget gjorde både axelmakterna och de allierade sig skyldiga till omfattande förstörelse av kulturarv i Europa och på andra kontinenter.¹¹ I andra världskriget efterdyningar författades 1954-års Haagkonvention som syftar till att skydda kulturföremål i händelse av väpnad konflikt¹². UNESCO:s (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) antagande av 1972 års konvention som syftar till att skydda kultur- och naturarv som är av betydelse för hela mänskligheten och klassas som världsarv var en vidareutveckling i skyddet av det mänskliga arvet¹³. Genom detta kommunicerar UNESCO hur viktigt kulturarv är för människor och förbinder det med de andra mänskliga rättigheterna. Under 1990-talet och 2000-talet har vi sett hur dessa frågor fortfarande är aktuella efter konflikter i Afrika, Mellanöstern och Asien¹⁴. Nyhetsrapportering idag vittnar om omfattande förstörelse av kulturarv under de pågående stridigheterna i Syrien¹⁵.

Genom både lokala initiativ och internationella organisationer genomförs insatser för att ta hand om förstörda kulturarv. Arbetet sker med olika metoder, av skiftande motiv och med varierande slutresultat. Beroende på bakomliggande orsaker till att en miljö förstörts så kan det därefter finnas olika intressen och mekanismer bakom initiativen till restaurering. Förutsättningarna kan därför se annorlunda ut vid förstörda kulturarvsmiljöer jämfört med vissa av de områden som exempelvis Arkitekter utan gränser arbetar med, där fokus ligger på ”långsiktigt hållbar,

¹⁰ Widhe, Jonas, 2012

¹¹ Kirby Talley JR., M., 1995

¹² Svenska Unescorådet, 1995

¹³ Aronsson, Inga-Lill, 2009

¹⁴ Van der Auwera, Sigrid, 2013

¹⁵ Aronsson, Inga-Lill, 2013

jämställd och rättvis bebyggelseutveckling över hela världen”¹⁶. Arkitekter utan gränser arbetar för utveckling inom arkitektur och samhällsbyggnad i utvecklingsländer, vilket kan delas upp i verksamhetsområdena katastrof- och konflikthantering, överbefolkning och urbanisering, konkreta och funktionella projekt för att förbättra livssituationen för människor samt kunskapsutveckling samt kunskapspridning och opinionsbildning¹⁷. Insatserna är inte alltid lika tydligt orienterade runt historia och kultur- och identitetsfrågor som inom kulturvården.

Frågeställningar

Min avsikt är att redogöra för hur det är möjligt att arbeta med kulturarvsmiljöer som förstörts av mänsklig åverkan och vilka skäl som motiverar insatserna. Jag är intresserad av att påvisa att olika aktörer kan ha olika motiv och förhållningssätt till arbetet med dessa platser och hur skillnaderna ser ut. Medveten om att det finns många olika typer av konflikthärdar som drabbats av denna problematik har det varit min avsikt att genom intervjuer med olika aktörer undersöka om det finns olika exempel på förhållningssätt och metoder. Jag har arbetat för att redogöra för problematik inom förhållningssättet till kulturarv och utkomsten av mitt arbete blir således en diskussion av vad jag kommit fram till snarare än direkta svar och lösningar på de frågeställningar jag arbetat med.

Mål och syfte

Målet med mitt arbete är att göra en sammanställning av kulturarvsmiljöers betydelse för människor och de värden som kan uppnås av att restaurera kulturarvsmiljöer som förstörts av mänsklig åverkan. Som en del av målet vill jag undersöka hur synen på kulturarv och kulturarvsmiljöer skiljer sig mellan olika aktörer och hur det påverkar resultatet. Syftet är att arbetet skulle kunna fungera som en introduktion i form av en kort sammanfattning av olika aspekter som är viktiga att känna till vid arbetet med kulturarvsmiljöer som förstörts av mänsklig åverkan. Jag vill med arbetet både vända mig till medstudenter men även de personer som är yrkesverksamma inom kulturvård eller av annan orsak har ett intresse för ämnesområdet.

Material och metoder

För att hitta data som kompletterar varandra och bidrar med ett vidare perspektiv valde jag att använda en metodkombination av litteraturstudier och intervjuer¹⁸. Jag gjorde en litteraturstudie för att redogöra för teorin

¹⁶ <http://www.arkitekterutangranser.se/om-arkitekter-utan-granser>

¹⁷ <http://www.arkitekterutangranser.se/om-arkitekter-utan-granser>

¹⁸ Denscombe, Martyn, 1998

kring ämnet och ta in både svenska och internationella perspektiv.¹⁹ För att hitta litteratur som berörde ämnet sökte jag i SLU:s samlade söktjänst för samlade databaser, Primo samt Googles söktjänst. Sökord jag använde var kulturarv, kulturmiljö, kulturlandskap, landskap, konflikt, krig, restaurering, cultural heritage, landscape, war, conflict, armed battle, destruction samt restoration. Fakta tillgänglig via nätet användes i hög grad på grund av det begränsade tidsspann som arbetet uppfördes inom. Via nätet kunde också nyutkomna publikationer nås och jag prioriterade användandet av dem på grund av möjligheten att erhålla mer aktuell information. För en ökad förståelse till ämnesområdets bakgrund såg jag även tv-program som berörde ämnet, bland annat nyhetsrapportering och en serie som Utbildningsradion producerat²⁰ om kulturarv.

För att bättre förstå hur arbetet med och förhållningssättet till kulturarv ser ut undersökte jag vilka aktörer som är verksamma inom kulturarvssektorn i Sverige och som deltar i det internationella arbetet. Begränsningen till enbart svenska aktörer avgjordes av både tillgänglighet till material och möjlighet att intervju medlemmar samt av den begränsade tiden arbetet författas inom. Valet att utföra personliga intervjuer grundades på att de möjliggör en tillgång till både mer personlig och känslig information samt kan förmedla erfarenheter som annars är svårtillgängliga²¹. Vid studierna av myndighet, organisationer och stiftelse utgjordes en del av arbetsunderlaget av verksamhetsbeskrivningar och material tillhandahållna via respektive hemsida samt vissa publicerade skrifter. Med hjälp av en begreppsanalys ville jag lyfta fram de uttryck som används på de officiella hemsidorna för ovan nämnda myndighet, organisationer och stiftelser. På så sätt ville jag belysa problematik som avspeglas i skriftligt språkbruk och undersöka bakomliggande motiv för insatser och agerande. Studiet av hemsidor påvisar också olikheter liksom gemensamma nämnare för de olika aktörerna.

Intervjuer genomfördes med representanter för respektive verksamhet för att få ett utökat arbetsunderlag och djupare förståelse för teori, erfarenheter och agerande. Urval av intervjupersoner styrdes av rekommendationer från medlemmar inom respektive myndighet, organisation och stiftelse, efter att jag kort redogjort för mitt arbetsområde. Merparten av intervjuerna var personliga möten som ägde rum på intervjupersonens kontor eller hem. Intervjuerna var av semistrukturerad typ²² och personerna hade inte tagit del av några frågor eller underlag på förhand annat än att jag kort presenterat vad mitt arbete handlade om. De två intervjuerna som skedde per telefon hade ett frågeunderlag som jag skickat ut på förhand men skedde i övrigt enligt semistrukturerad intervjutyp²³. Intervjutiderna varierade mellan 45 min och tre timmar, styrt av antalet följdfrågor som uppkom under intervjuerna. De personer jag intervjuade var väldigt generösa med sin egen

¹⁹ Denscombe, Martyn, 1998

²⁰ Se <http://urplay.se/Produkter/163417-UR-Samtiden-Livets-val-Vad-ar-ett-kulturarv> samt <http://www.ur.se/Produkter/175361-UR-Samtiden-Skydda-kulturarvet-Graffiti-som-konstobjekt-och-kulturarv>

²¹ Denscombe, Martyn, 1998

²² Denscombe, Martyn, 1998

²³ Denscombe, Martyn, 1998

kunskap, erfarenhet och referenser. I vissa fall var svarens karaktär av mer personliga åsikter och tankar snarare än ställningstaganden som var knutna till de verksamheter de vid min intervju var ombedda att representera. Av respekt för källornas integritet har jag därför valt att vid viss information inte redogöra för vem som gjort ett visst uttalande, men vill här lyfta fram att det då är en källa som jag anser relevant i sammanhanget. Officiell information, såsom publikationer på hemsidor och skrifter, väljer jag att särskilja från information lämnad i intervjuer och de kommer refereras separat.

RAÄ som i stort enbart arbetar inom Sveriges gränser är en av de myndigheter som dels verkar för att lagar som berör kulturarv följs, dels sprider kunskap om utveckling inom området. De arbetar också för att ELC tillämpas inom landet samt att kunskap om den sprids. RAÄ:s uppdrag med ELC beskrivs kortfattat i texten om dem nedan och i begreppsförklaringen återger jag deras tolkning av begreppet. Landskapskonventionen och dess budskap fungerar som det sammanhang inom vilket det här arbetet skrivs och jag har valt det som bakgrund till mitt arbete för att det på ett inkluderande sätt visar hur människan och dess omgivning till stor del är oskiljaktiga och att landskap därför är något som berör alla människor²⁴.

Aktörer inom den svenska kulturarvssektorn

”Dagens politik medför ett behov av klara roller vilket har lett till att myndigheter och organisationer hålls separerade.”²⁵

Riksantikvarieämbetet (RAÄ)

Riksantikvarieämbetet, RAÄ, är en svensk myndighet som står under kulturdepartementet och vars uppdrag är fastställt av regeringen. Huvudkontoren ligger i Stockholm och Visby men det finns även fler filialer inom landet. RAÄ är uppdelat på tre avdelningar där ansvarsområdena förgrenar avdelningarna ytterligare. RAÄ är den myndighet som är ansvariga för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. Myndighetsuppdragets huvudsyfte är att tillvarata kulturvärden och bidra till ett hållbart samhälle och i det ingår bland annat att utgöra en informations- och rådgivningsverksamhet samt verka för forskning och kunskapsuppbyggnad om kulturmiljöer och kulturföremål. I uppdraget ingår också att arbeta för att ändamålsenliga metoder för arbetet med kulturmiljöer och kulturföremål. Internationella och interkulturella synsätt och förhållningssätt ska uppmärksammas och ges utrymme för utveckling inom myndighetens verksamhetsområde.²⁶ De är också en av de myndigheter som ska bidra till att Europeiska landskapskonventionen, ELC,

²⁴ Riksantikvarieämbetet Admin, 2012

²⁵ Magnusson, Gert, 2013

²⁶ Widhe, Jonas, 2012

implementeras i Sverige²⁷. Jag var i kontakt med Gert Magnusson på RAÄ som är utredare på samhällsavdelningen, arkeolog och docent i etnologi²⁸.

International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)

Organisationen grundades 1964 och lyder under UNESCO, som är ett av Förenta Nationernas fackorgan. ICOMOS representeras av 95 nationella kommittéer och har i Sverige 170 medlemmar. Inom respektive nationell kommitté finns olika underavdelningar uppdelade efter kulturarvets material och tillverkningsmetod. Målet är att utveckla standarder och tekniker för bevarandet av olika kulturarv såsom byggnader, historiska städer, kulturlandskap och arkeologiska platser. Organisationen arbetar för skydd och bevarande av kulturarvsmiljöer genom tillämpning av teori, metodik och vetenskapliga tekniker för att bevara det arkitektoniska och arkeologiska arvet.²⁹ ICOMOS verkar dessutom rådgivande för UNESCO vid urvalet av världsarv, samt kan väcka opinion, engagera sig och reagera när världsarv är utsatta för hot. Möjlighet finns för medlemmar att delta i praktiskt arbete genom listning i organisationens kontaktdatabas. Jag var i kontakt med Malin Myrin som är konservator med erfarenhet av internationellt arbete ibland annat konfliktdrabbade områden.³⁰

Europa Nostra (EN)

Den internationella organisationen bildades 1963 och sedan 2006 finns en svensk förgrening. Organisationen fungerar som ett förenande nätverk och består av över 200 europeiska bevarandeorganisationer samt har stöd av både ett stort antal institutioner, företag och privatpersoner i olika länder. EN fungerar som en länk mellan de olika aktörerna i kontakt med främst EU, Europarådet och UNESCO. Organisationens mål är att sträva efter kulturarvets bevarande och för att kulturarvsfrågor ska lyftas fram och stödjas. Omfattningen berör såväl kultur som arkitektur som stads- och landskapsplanering och målet är att gynna en hållbar och balanserad utveckling. De främsta uppgifterna är att påverka politiker och beslutsfattare, bedriva kampanjer vid hot mot kulturarv, arbeta för spridandet av idéer och erfarenhet samt öka medvetenheten om olika sorters kulturarv. Organisationen delar också ut pris, The European Union Prize for Cultural Heritage/Europa Nostra Awards, för att uppmärksamma särskilda insatser som gjorts för att bevara eller utveckla värdefulla kulturarvsmiljöer i Europa.³¹ Jag var i kontakt med Catherine Paues von Arnold, ordförande för svenska EN och arkitekt³².

²⁷ Riksantikvarieämbetets redaktion, 2012

²⁸ Magnusson, Gert, 2013

²⁹ <http://www.icomos.org/en/about-the-centre/icomos-mission>

³⁰ Myrin, Malin, 2013

³¹ <http://europanostra.se/>

³² Paues von Arnold, Catherine, 2013

Kulturarv utan gränser/Cultural heritage without borders (KuG)

Stiftelsen är svensk och grundades 1995 med anledning av konflikten i forna Jugoslavien och behovet av att göra en insats för de värden som förstördes. Stiftelsen har sitt säte i Stockholm och är en internationellt inriktad biståndsorganisation där fokus ligger på arbete med att skydda kulturarv som av olika anledningar är hotat. Stiftelsen har en styrelse där två tredjedelar av ledamöterna utses av Riksantikvarieämbetet, Sveriges arkitekter, ICOMOS och ICOM (International Council of Museums). Den resterande tredjedelen av styrelseledamöterna utser stiftelsen själva.³³ Stiftelsen har också upprättat en expertdatabas där personer med erfarenhet av arbete med kulturarvsfrågor kan ansluta sig. Omkring 70 personer var vid min kontakt, i april 2013, anslutna till expertdatabasen. Stiftelsen får bidrag från SIDA (Swedish International Development Cooperation Agency), från Europeiska unionen, olika fonder, från ca 500 privatpersoner och från amerikanska ambassaden bland andra³⁴. Stiftelsens huvudmål är att öka samarbetsländernas förmåga att ta hand om sitt kulturarv. Vidare syftar Kulturarv utan gränser, KuG, att rädda unikt kulturarv som är katastrofdrabbat, att arbeta för att kulturarvet blir en del i försoningsprocessen i konfliktområden samt bidra till kapacitetsutveckling inom kulturarvsområdet. Stödandet av lokala initiativ, strävan mot att öka lokalt ägande och egeninsatser, nätverksbyggande över religiösa, etniska och kulturella gränser är också mål som stiftelsen har.³⁵ Jag var i kontakt med koordinatör Lotta Bylander som har kulturvårdsbakgrund³⁶ samt Margareta Husén, generalsekreterare med erfarenhet av internationella utvecklingsfrågor och biståndsarbete³⁷.

Diskussion av metoder och källor

Semistrukturerade intervjuer genomfördes vilket möjliggjorde följdfrågor och anpassning till det som intervjupersonerna berättade. Det gav mer följsamhet i intervjun och en öppenhet för andra vinklingar, associationer och inriktningar än de som mina förbestämda frågor ledde till. Två intervjuer gjordes per telefon och frågeunderlaget skickades då ut på förhand. Det gav intervjun mer struktur och ett tydligare mål och syfte. Det gav också informanten bättre tid att förbereda sina svar, samtidigt som jag tror att svaren då blir mindre spontana och fritt associerande. Även om det gav chans till att svara mer utförligt upplevde jag det som att det ofta var i de mindre förberedda svaren som jag fick ut mest ny och avvikande information. Vid de tillfällen där de svarande inte fått ta del av frågorna i förväg sågs vi också personligen vilket jag också upplevt som en bidragande anledning till att de personer jag träffat och pratat med tenderade att vara mer öppna och personliga med sina erfarenheter. Jag tror också att personlig

³³ <http://www.chwb.org/index.php?articleId=1>

³⁴ Bylander, Lotta, 2013

³⁵ <http://www.chwb.org/index.php?articleId=1>

³⁶ Bylander, Lotta, 2013

³⁷ Husén, Margareta, 2013

närvaro bättre kan kommunicera förståelse och uppmuntra till utsvävningar och associationer. Mitt syfte från början med intervjuerna var att undersöka hur olika myndigheter, organisationer och stiftelser förhåller sig till och ser på kulturarv. Men det visade sig vid intervjuer och efterforskningar att merparten av de jag intervjuade inte kunde räknas som representanter för enbart en verksamhet. Dels arbetade vissa av de intervjuade inom kulturvård på andra arbetsplatser, dels är flertalet medlemmar i flera av de olika organisationerna och stiftelserna som jag undersökt och har i vissa fall även arbetat tillsammans. Att definiera deras åsikter som en spegling av en specifik aktörs perspektiv är därför inte helt objektivt eller okomplicerat. Det framkom med tiden att vissa av personerna mötts genom arbete eller medlemskap i ytterligare föreningar och organisationer, t ex Svensk byggnadsvårdsförening samt hade arbetat, eller arbetade för samma arbetsgivare. Det är alltså troligt att de jag intervjuat på olika sätt påverkats av varandra. Det liknande syn- och förhållningssätt som jag stötte på vid mina olika intervjuer kan kanske också förklaras av att de alla påverkas av det sammanhang som de är verksamma och att det till viss del skapar en homogenisering av åsikter och perspektiv. Jag har i mitt urval av personer jag intervjuat styrts av kompetens och erfarenhet inom mitt ämne, efter råd från personer inom samma verksamhet eller ämnesområde. Annat utfall om andra personer intervjuats är möjligt. Samtidigt som råd och tips om vilka jag skulle intervjuar var väldigt värdefullt eftersom befintliga arbetsplatser och positioner inte avslöjar tidigare erfarenheter eller speglar ideellt engagemang. Vid korrigeringar av de renskrivna intervjuerna har det uppkommit skilda synsätt på vad som sagts under intervjuerna. Anteckningarna från intervjuerna baseras på vad jag uppfattat och måste därför primärt ses som min tolkning av informanternas uttalanden. Jag har ställts inför dilemmat om jag ska ändra tolkningen av informanternas uttalanden efter deras begäran eller använda den ursprungliga tolkning som gjordes vid intervjutillfället. Är det andemeningen som informanterna vill lyfta fram som räknas eller är det orden som faktiskt används? Jag har försökt tolka intervjuunderlaget dynamiskt samt i den utsträckning det varit möjligt visat hänsyn och rättat mig efter de korrigeringar informanterna delgivit mig. En direkt acceptans av alla korrigeringar skulle utgjort för många efterkonstruktioner och i den meningen gjort intervjumaterialet mindre sanningsenligt som jag ser det.

Materialet som framkom genom intervjuer styrdes ofrånkomligen av de frågor jag ställde och vissa fall kan de tolkas som ledsagande. Det landskapsperspektiv som jag arbetar utifrån var för vissa av informanterna främmande och benämndes inte spontant. Det har lett till funderingar kring vilken grad av styrning av intervjuer som är acceptabel ur ett objektivt perspektiv. En reflektion är att problematiken med frågor av ledande karaktär troligtvis inte uppstått om informanterna haft en landskapsbakgrund.

Begreppsanalys

Uttrycket bevarande används av både RAÄ³⁸ och ICOMOS³⁹ på respektive hemsida men frikopplat från efterföljande motivering vilket kan tolkas som att bevarandet i sig är ett självändamål eftersom det inte motiveras desto mer. Alternativt skulle anledningarna kunna anses vara antingen så självklara att de inte behöver förklaras, eller komplexa till den grad att de är svåra att kortfattat redogöra för. Oavsett anledning så kan det för den som är oinsatt inom kulturvård förstärka upplevelsen av att det är frågor som enbart experter arbetar med och förstår. Det ger också en begränsad och förenklad bild av kulturarv, där det som ger arvet liv och säkrar dess fortlevnad, människor och deras förankring till kulturarv, är fränkopplad. För en statlig myndighet, respektive en organisation som står under UNESCO borde uppmuntrandet till deltagande och inkludering av alla människor vara en viktig fråga. Med språk som ett pedagogiskt verktyg skulle hemsidorna bättre kunna förmedla det budskapet och på så sätt skulle hemsidorna bättre förmedla det som arbetet med kulturarv står för.

Vid en läsning om EN:s tävling, EU Prize for Cultural Heritage/Europa Nostra Awards, så framkommer tydliga språkskillnader och därmed budskap när den internationella hemsidan studeras jämfört med den svenska. Det delas ut pris i fyra kategorier olika kategorier, varav Conservation är den kategori inom vilken restaureringsinsatser belönas. Svenska EN har på sin sida valt att lista Arkitektur, Kulturlandskap, Konstföremål, Arkeologi samt Industriminnesvård och ingenjörsskap som fem underkategorier däriin⁴⁰. Definitionerna av kategorierna framgår inte och det gör tolkningen av kategorierna öppen, på det sätt att det saknas information om vad de inte ska tolkas som. Men det kan också fungera exkluderande, till exempel för alla de landskap som inte är kulturlandskap. Kan de klassificeras under någon annan kategori? Och speglar kategoriernas uppdelning av miljöer i enskilda kategorier ”en balanserad och hållbar utveckling av Europas naturliga och byggda kulturarv såväl i stadsmiljö som på landsbygden”⁴¹? På internationella EN:s hemsida brukas ett annat kategorisystem, med sju underkategorier inom Conservation; Architectural Heritage, Building additions or alterations, Industrial and engineering structures and sites, Cultural landscapes, Historic Park and Gardens, Archaeological sites samt Works of art. Varje underkategori förklaras kort och under Cultural landscapes framkommer att det avser urbana miljöer, stadslandskap samt torg och gatumuljöer. Historic Parks and Gardens uppges vara större ytor av designat landskap eller landskap av kulturell, miljömässig eller agrikulturell betydelse⁴². Det är breda definitioner som gör dem möjliga att applicera på många olika sorters miljöer. Det förmedlar ett annat budskap än de svenska kategorierna och frågan är om det svenska synsättet även påverkar eller är

³⁸ Widhe, Jonas, 2012

³⁹ <http://www.icomos.org/en/about-the-centre/icomos-mission>

⁴⁰ <http://europanostra.se/>

⁴¹ <http://europanostra.se/>

⁴² <http://www.europanostra.org/heritage-awards/>

en reflektering av det svenska agerandet i tävlingen. Det är ju det budskap som svenska EN väljer att förmedla och det som personer i Sverige som vill delta möts av, vilket kan påverka vilka ansökningar och nomineringar som kommer in. Vidare så är det bara möjligt att spekulera om hur exkluderande eller inkluderande den svenska juryrepresentationen rent praktiskt arbetar kring de uppsatta kategorierna.

På KuG:s hemsida finns ett avsnitt som redogör för deras sex principer vid restaureringsarbeten⁴³ och som i sitt språk tydligt redovisar även för de områden restaurering därmed appliceras på. Principerna handlar sammanfattningsvis om att skapa förutsättningar för byggnaders långsiktiga överlevnad, enbart göra ingrepp som är motiverade med hänsyn till byggnadens överlevnad, insatser som inte är till skada för byggnaden, använda metoder och material som samspelar med den aktuella byggnadsepoken och samspelar med byggnaden på sikt, visa respekt för de förändringar byggnaden genomgått och att det som görs ska kunna göras o gjort⁴⁴. Av de sex principerna är det enbart en som inte innehåller ordet byggnad, den sistnämnda som framställer att ”det som görs ska kunna göras o gjort”⁴⁵. Jag funderar på om det som restaureringsprincip är möjligt att applicera på andra objekt än byggnader. Det är troligtvis möjligt att arbeta efter det förhållningssättet inom andra områden än byggnadsvård, men det medför klara begränsningar. Sett ur ett landskapsperspektiv är ett förhållningssätt som uttrycker att det ska vara möjligt att göra insatser o gjorda, problematiskt, bland annat kring hanteringen av växtmaterial där exempelvis ett avlägsnande av material omöjligt kan göras o gjort. Avsaknaden av hänsyn till andra typer kulturarv än byggnader gör KuG:s restaureringsprinciper väldigt begränsande för verksamhetens omfattning och arbetsområden. Det förmedlar skriftligen vad som prioriteras, och därmed måste tolkas som viktigast vid arbete med kulturarv. Med mer generella principer hade det kunnat kommunicera en öppnare syn på kulturarv och ett annat språkbruk hade principerna kunnat fungera inkluderande istället för exkluderande.

⁴³ <http://www.chwb.org/index.php?articleId=15>

⁴⁴ <http://www.chwb.org/index.php?articleId=15>

⁴⁵ <http://www.chwb.org/index.php?articleId=15>

Varför är kulturarv viktigt?

Synen på kulturarv har utvecklats under lång tid och varierar fortfarande mellan olika kulturer⁴⁶. Citatet nedan illustrerar den komplexa betydelse som synen på kulturarv medför enligt följande:

”Nästa steg är en medvetenheten om att bevarande inte kan baseras enbart på ett objekts värde. Behovet av bevarande måste grundas på vår förmåga att läsa av dess estetiska, historiska, vetenskapliga och sociala värde, etcetera, eller snarare, att samhället måste förstå och erkänna dessa värden, på vilka dess kulturella identitet kan byggas. Gradvis skiftar diskussionen till att beröra ett kulturarv som inte bara är materiellt utan också immateriellt, vilket medför att den inte är lika nära sammanlänkad med den fysiska existensen av kulturarvet.”⁴⁷

Semantik

En redogörelse för hur begreppet kulturarv uppkommit i Europa och för hur uttryckets betydelse formats till det gemensamma begrepp som används universellt idag belyser dels det europeiska perspektiv som är förhärskande idag⁴⁸, dels de äldre perspektiv som fortfarande appliceras på kulturarv i vissa sammanhang⁴⁹. Genom att lyfta fram uttrycket för kulturarv på olika språk blir det tydligt hur olika ord kan fungera inkluderande respektive exkluderande, avhängigt deras tidigare användning och betydelse. Enligt läsning av André Desvallées⁵⁰ framgår en tes om att begreppsframväxten kring ordet *patrimoine*⁵¹ skett under fem tydligt urskiljningsbara perioder i Frankrike. En sammanfattning av periodbeskrivningarna visar med exempel från de olika perioderna hur *patrimoine* gått från att vara en beteckning som huvudsakligen inbegrep personliga objekt kom att stå för nationell egendom. Fram till 1970-talet var synen ännu begränsad och innefattade enbart det som kunde räknas som de högre konsterna och materiella föremål, jämfört med hur vi i västvärlden förhåller oss till begreppet idag. Från att ursprungligen ha varit ett samlingsbegrepp för monument kom begreppet successivt att breddas till att i stort även stå för ett universellt arv enligt en sammanfattning av Desvallées. Ett antal stadgar har tagits fram under 1900-talet som vidare definierat begreppet kulturarv samt diskuterat sammanlänkad problematik med ämnesområdet och medföljande ansvar för

⁴⁶ Paues von Arnold, Catherine, 2013

⁴⁷ Vecco, Marilena, 2010. Egen översättning. Ursprungliga ordalydelse: “The next step is the awareness that conservation can no longer be based on the object’s intrinsic quality. It must be founded on our ability to recognize its aesthetic, historic, scientific, social values etc., or rather, it is society, the community that must recognize these values, upon which its own cultural identity can be built. Gradually, talk is about a heritage that is not just tangible but also intangible, and therefore is not closely linked to the physical consistency of the heritage.”

⁴⁸ Faircloth, Graham et al, 2008

⁴⁹ Anonym källa

⁵⁰ Se Desvallées, André (1995) *Emergence et cheminements du mot patrimoine*. Musees Collections Publiques France.

⁵¹ ”Kulturarv” enligt egen översättning

det. Under upprättandet Haagkonventionen 1954 som berör skydd av kulturarv i händelse av väpnad konflikt, uppkom för första gången användandet av ett koncept om kulturell egendom, vilket syftade på kulturarv.⁵² Vid upprättandet av ICOMOS stadgar 1987 förs också en betydande differentiering in av begreppet cultural heritage; det är innovativt då det både erkänner materiella och immateriella kulturarv⁵³. Bättre förståelse för andra kulturer runt om i världen har också gjort det nödvändigt att ompröva hur vi i västvärlden definierar kulturarv och förhåller oss till den kontinuerliga förändring som nya kulturarvsformer medför. Kulturarv är ett koncept som på förhand inte kan definieras utan är resultatet av en kulturell process som måste bearbetas och prövas inte bara i Europa utan med hela världen som utgångspunkt. Kulturarv som begrepp måste kunna berikas med olika förhållningssätt och koncept kring kulturarv som skiljer sig från de vedertagna former som vi erkänt i Europa.⁵⁴ Det sätt som kulturarvsvård utövas idag, om det utövas och av vem, är styrt av en bana inom vilket konceptet om utövandet skapats och det är påverkas under vägen av historia, sociala sammanhang och kultur⁵⁵.

Kulturarvets betydelse

Vår omgivning har många dimensioner för oss och är viktig att föra en diskussion om. För många människor är det närmiljön som ger förståelse för sammanhang och tillhörighet, vilket ökar dess betydelse som kulturarv, jämfört med de nationellt erkända anläggningarna som inte berör människors vardagsliv på samma sätt.⁵⁶ Kulturarvs inre värde kan förklaras som de attribut platsen eller objektet tillskrivs, baserat på deras förmåga att kommunicera intellektuellt och känslomässigt med människor. Det definierar deras betydelse för människor och gör dem viktiga.⁵⁷ Kulturarv lockar människor till en plats genom förmågan att ge en känsla av platsen, en känsla av mening och känslan av det unika hos ett samhälle eller en gemenskap. Den spänning, fascination, underhållning och erfarenhet som människor kan få eller uppleva genom kulturarv är unik i sin karaktär. Förståelsen för hur och varför historien påverkar världen idag och i framtiden bidrar till människors allmänna välbefinnande.⁵⁸ Genom en ökad förståelse för hur historien tolkas och förstås i socioekonomiska och politiska sammanhang, kan vi också se sambanden till vad som förmedlas, värdesätts, skyddas samt används av vårt gemensamma kulturella kapital. Hur politiska, filosofiska och ekonomiska krafter påverkar hur miljöer omhändertas och värderas.⁵⁹

⁵² Vecco, Marilena, 2010

⁵³ Vecco, Marilena, 2010

⁵⁴ Vecco, Marilena, 2010

⁵⁵ Fairclough, Graham, et al, 2008

⁵⁶ Magnusson, Gert, 2013

⁵⁷ Jameson JR, John H., 2008

⁵⁸ Jameson JR, John H., 2008

⁵⁹ Jameson JR, John H., 2008

Kulturmiljövården tillhandahåller en tolkning av mänskliga avsikter. Varje plats blir ett vittnesmål om den användning som olika tider haft av platsen. Där finns objekt som uppstått av teknik, traditioner, mentalitet och regelsystem men som nu utgör frusna resultat av insatser och överväganden av både funktionell och symbolisk karaktär.⁶⁰ Vissa element är av mer konstant karaktär och har över tid samexisterat med de som är av mer kortvarig karaktär. Med dagens förhållningssätt är målet att presentera de olika lagren så transparent som möjligt för att visa samband i tid och rum.⁶¹ Historia som skrivits av många olika ledare eller grupper är problematiskt att förhålla sig till men det är alltid en helhetssyn som ska eftersträvas vilket kan uppnås av att se tillbaka till historien och ta hänsyn till och tydligt redovisa de olika skeenden och perioder som ägt rum.⁶² Arbete med kulturarvsfrågor betonar vikten av en ömsesidig respekt för det gemensamma kulturella arvet och påvisar dess sammanlänkning med samhällets fredliga utveckling. Ett aktivt arbete med dessa frågor är ett sätt att främja människors rättigheter till en kulturell identitet och utövning och förebygga att människor i framtiden dödas på grund av kulturell tillhörighet.⁶³

Användningen av landskap som ett koncept, som kan göra kulturarv relevant för oss både individuellt, socialt och psykologiskt, ökar. Det för oss till en position där minnet finns i både topografin såväl som i hågkomsten, då landskap är den enda allomfattande och gemensamma aspekten för allt kulturarv.⁶⁴ Under 1900-talet blev kulturarvsmiljöer och människors landskap en form av autentiska minnesmärken över historien och en förklaring av samtiden vilket resulterade i en stark fokusering på bevarande. Men det finns nu en tendens att använda ett landskapsperspektiv som flyttar fokus från behovet av en plats upplevda karaktär till en balans mellan det och materialets autenticitet som en möjlighet att belysa historiens närvaro i samtiden.⁶⁵ I landskapet sker möten mellan värden och resurser av kulturell, social, estetisk, ekologisk och ekonomisk karaktär.⁶⁶

Orsaker till åverkan av kulturarv

I slutet av 1900-talet var ökningen av medvetet förstört kulturarv noterbar i flera delar av världen. Det är möjligt att avläsa tydliga samband mellan det och de förändrade tillvägagångssätten och motiven vid krigsföring. Många samtida stridigheter är speglingar av sönderfallande statsstrukturer och stadsekonomier, att jämföra med historiska stridigheter som oftast ägde rum mellan stormakter. Ekonomisk respektive social depression, uppkomsten av

⁶⁰ Johansson, Bengt O.H., 1994

⁶¹ Johansson, Bengt O.H., 1994

⁶² Husén, Margareta, 2013

⁶³ Johansson, Bengt O.H., 2001

⁶⁴ Fairclough, Graham, et al, 2008

⁶⁵ Fairclough, Graham, et al, 2008

⁶⁶ Riksantikvarieämbetets redaktion, 2012

vakuum inom statsmakten eller sönderfallet av en stat kan förstärka det kollektiva behovet av en gemensam identitet. Identiteten kan utnyttjas för politiska syften för att åstadkomma mobilisering av människor och kan i förlängningen lyftas fram till en avgörande fråga vid våldsamma konflikter.⁶⁷ Kulturer och värdegrunder används för att provocera fram konflikter där folkgrupper ställs mot varandra. När folkgrupper inte bara är olika, utan dessutom inte tillåts vara olika alstras konflikter. När hot uppstår mot den gemensamma kulturen som också utgör en socioekonomisk bas finns det stora risker med i bilden. Folkgrupper förlorar sin historia och sitt kulturarv i konflikter och krig. Det är ett effektivt grepp för att radera både känslan av stolthet och identitet. I dagens krigsföring är det tydligt att kulturarv och kulturarvsmiljöer har blivit strategiska mål.⁶⁸ Från det svenska försvarets sida saknar kulturarvets värde och bevarande prioritering under stridigheter⁶⁹. Svenska Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har i dagsläget ingen kompetens inom kulturarvsområdet men diskussioner förs om att ändra på det⁷⁰. I NATO:s handbok för stridande soldater omnämns inte landskap alls och det finns inget som betonar vikten av deras bevarande.⁷¹

I försvagade och sönderfallande stater är samhällsfunktionerna nedsatta. Polisväsendets och rättsapparaturens försämrade effektivitet åtföljs av ökad korruption, en allmän brist på säkerhet samt att brott mot mänskligheten ökar. Det leder till att lagöverträdelser rörande kulturarv bestraffas i minskad omfattning vilket medför en förändrad attityd mot brotten. Toleransen för förstörelse av det som betraktas som andra människors kulturarv ökar. Samtidigt minskar, eller upphör, insatserna som syftar till att bevara kulturarv vilket i längden leder till förfall.⁷² Förfall och försummelse kan också komma att uppstå på grund av brist på ekonomiska medel eller på grund av bristande kunskap om kulturarvets värde⁷³. Kulturarvsmiljöer som stödjer berättelsen om en nations identitet är de som oftast hotas vid konflikter, regimskiften och när stater störtas och nya bildas⁷⁴. För att kulturarv ska kunna fortsätta existera och fylla en funktion behöver de vara öppna för olika sorters tolkningar och kunna bära olika budskap och betydelse⁷⁵.

⁶⁷ Van der Auwera, Sigrid, 2013

⁶⁸ Johansson, Bengt O.H., 2001

⁶⁹ Magnusson, Gert, 2013

⁷⁰ Bylander, Lotta, 2013

⁷¹ Magnusson, Gert, 2013

⁷² Van der Auwera, Sigrid, 2013

⁷³ Husén, Margareta, 2013

⁷⁴ Sahovic, Dzenan; Zulumovic, Dino, 2012

⁷⁵ Aronsson, Inga-Lill, 2009

Varför är det viktigt att restaurera förstörda kulturarv?

Restaureringsvärden i arbetet efter väpnad konflikt

Det är viktigt att lyfta fram hur kulturarvsfrågor samt arbetet med förstört kulturarv kan vändas till något positivt⁷⁶. Människor har ett starkt behov av moralisk rättvisa och mycket kan vinnas i en försoningsprocess med hjälp av arbete med kulturarv, om det används balanserat och osentimentalt⁷⁷. Arbetsprocessen kan utgöra en del av försoningsprocessen samtidigt som det kommunicerar vikten av respekt för andra kulturers och folkgruppers levnadssätt och utövning av tro, kultur och traditioner⁷⁸. Genom gemensamt arbete med kulturarv som förstörts är det möjligt att kommunicera budskapet om att kulturarvet tillhör alla människor och uppbyggnadsarbetet visar att det inte är möjligt att utplåna folkgrupper och kulturer⁷⁹. De konflikter som uppstår kring kultur måste vändas till att bli kulturöverskridande för att uppnå fred. Möjligheten till försoning är beroende av de lokala parternas vilja och förmåga att hantera konfliktens resultat. Försoning handlar om att acceptera vad som hänt och att lära sig att leva även med plågsamma minnen. Valet att förlåta kan motiveras av en önskan om att få leva i ett fredat samhälle i framtiden och av insikten om försoningens betydelse för kommande generationers möjlighet att leva tillsammans i respekt och fred. Restaureringsinsatserna hjälper till att stärka framtidstron. Utvecklingsländernas kulturarv har potentialen att stärka landets ekonomi, tillväxt och en hållbar utveckling.⁸⁰ Arbete som berör kulturarvsmiljöer och sker i nära samarbete med både civilsamhälle och myndigheter är också ett sätt att uppmärksamma problematik som finns i förhållningssättet till kulturarvsfrågor, exempelvis korruption och annan brottslighet som är kopplat till kulturarvsfrågor⁸¹. Arbetet med kulturarv främjar försoningsarbete och självtilliten⁸² och skapar en stolthet för närmiljön⁸³. Genom arbete med kulturarv kan möten ske och även mjuka värden uppnås⁸⁴. Det kan stödja en ökad social gemenskap och öka befolkningens medvetenhet om sin gemensamma historia, kultur och sociala identitet⁸⁵. Nationens identitet kan återskapas eller omskapas gemensamt och förmedlas i arbetet med kulturarv⁸⁶. Det är viktigt att arbetet får ta tid och för att processen ska ske demokratiskt och få ett demokratiskt resultat⁸⁷. Det är komplext att implementera mänskliga rättigheter och demokrati i

⁷⁶ Husén, Margareta, 2013

⁷⁷ Aronsson, Inga-Lill, 2009

⁷⁸ Johansson, Bengt O.H., 2001

⁷⁹ Husén, Margareta 2013

⁸⁰ Johansson, Bengt O.H., 2001

⁸¹ Husén, Margareta, 2013

⁸² Johansson, Bengt O.H., 2001

⁸³ Bylander, Lotta, 2013

⁸⁴ Bylander, Lotta, 2013

⁸⁵ Johansson, Bengt O.H., 2001

⁸⁶ Husén, Margareta, 2013

⁸⁷ Myrin, Malin, 2013

objekt och i arbetet⁸⁸. Samtidigt som restaureringsarbete av kulturarv är ett uttalat verktyg för att nå försoning så går det inte att utvärdera resultatet. Det går inte att mäta graden av förlåtelse och försoning mellan människor så ur det perspektivet är arbetsprocessens resultat ovisst.⁸⁹

Restaureringsvärden i arbetet med landskap

Landskap innehåller både immateriella kulturuttryck och visuella egenskaper som motiverar att de berörs i integrerande restaureringsprojekt. Sett ur det perspektivet så är restaurering av landskap motiverat ur såväl ett historiskt som ekologiskt och estetiskt perspektiv.⁹⁰

Förutom de fundamentala delarna i form av natur- och kulturvärden så kan restaurerade landskap också fungera som referensobjekt för andra framtida restaureringar⁹¹ och blir på så sätt en del i en större rörelse framåt i tiden. Erfarenheter visar att restaurering av urbana grönytor har många fördelar. Det ger ekonomiska vinster i form av mindre energiförbrukning och höjer värdet på omgivande fastigheter samtidigt som det ger ekologiska vinster då det minskar belastningen på dagvattensystemet och ökar mängden habitat för djur och växter.⁹² Träd kan till exempel tillhandahålla många funktioner samtidigt; de skymmer förfallna och förstörda element i städer samtidigt som de utgör ett fysiskt exempel på återupplivning och tillväxt.⁹³

Kulturlandskap kan bidra med ett flertal värden och funktioner. De består av naturresurser, habitat för olika djur och växter, bidrar med ekonomiska fördelar i form av varor, tjänster och rekreativsmöjligheter samtidigt som de utgör en del av vårt kulturarv.⁹⁴

Vad prioriteras inom restaurering av kulturarv?

Ett möjligt förhållningssätt till miljöer

Kulturmiljövården är neutral inför olika tidsepokers värde och urvalet av bevaringsvärda kulturarvsmiljöer bör därför också vara tidsneutralt. Urvalet bör ske efter kulturarvets tydlighet, representativitet, fullständighet samt sällsynthet. Det är viktigt att platsen innehåller de olika betydelsefulla delar som är sammanlänkade med det system som platsen ska representera. Samtidigt bör värderingen vara styrd av kvalitet och inte kvantitet. Även tomhet kan på så sätt fylla en funktion om den redogör för viktiga mänskliga förhållanden eller skeenden.⁹⁵ I restaureringsarbetet med

⁸⁸ Bylander, Lotta, 2013

⁸⁹ Aronsson, Inga-Lill, 2013

⁹⁰ Aronson, James et al, 2006

⁹¹ Aronson, James et al, 2006

⁹² Lacan, Igor; McBride, Joe R., 2009

⁹³ Lacan, Igor; McBride, Joe R., 2009

⁹⁴ Aronson, James et al, 2006

⁹⁵ Johansson, Bengt O.H., 1994

kulturarvsmiljöer kan målet ”fullständighet” liknas vid naturvårdens eftersträvan av ”biologisk mångfald”. De kombinerade kulturvärdena redovisar tillsammans orsakssamband och sammanhang som är väsentliga för förståelsen. På så sätt kompletterar byggnader och omgivningar varandra och ger en helhetsbild.⁹⁶ Arbete med kulturmiljöer är att tillämpa ett tankesätt som omfattar hela platser. Det är ett förhållningssätt som tolkar hela landskap, utan att separera delarna från varandra.⁹⁷ Den komplexa helhetssynen som finns idag skiljer sig mot tidigare förhållningssätt där platser och objekt delades upp i fristående delar och klassificerades separat. Det nya förhållningssättet medför en ökad distans och objektivitet, varpå också yngre objekt kommit att klassas som kulturarv, vilka inte skulle kvalificerats tidigare. Helhet och sammanhang är nyckelbegrepp vid urval och kvalificering idag.⁹⁸

Förändringsfaktorer

Inom forskningen om restaureringsinsatsers betydelse i humanitära projekt framkommer det tydligt hur förändringsfaktorn medför problematik. Förändringsfaktorn är konstant och ofrånkomlig, då det ständigt finns en konflikt om kulturarvets representation av både en förlorad tid och materialiserade minnen men samtidigt påvisa utveckling och på så sätt framtiden.⁹⁹ Det är viktigt att vara medveten om att kulturarvets funktion att redogöra för historisk sanning är inte ett självändamål, utan styrt av våra behov och av framtida generationers behov. Kulturarvet tolkas och omtolkas och formas efter samtidens syften.¹⁰⁰ Värdet av en restaurering kan sällan förenklas till att enbart handla om på förhand bestämda resultat inom vetenskap, undervisning eller restaureringsintressen utan är dessutom påverkat av många andra faktorer såsom exempelvis turism, lokal ekonomi, politik och moral¹⁰¹. Det är viktigt att det kulturarv som väljs ut för restaureringsinsatser är det som är viktigt för människor och att urvalet sker med en balans, utan att ta ställning till omgivande konflikter i samhället. Arbetsprocessen har då potential att väcka ett konstruktivt samhällsengagemang och att uppnå även socioekonomiska mål.¹⁰² Det är viktigt att det finns långsiktiga mål för kulturarvet som man väljer att restaurera; att det finns ett tydligt framtida användningsområde eller funktion samt att det är del i en hållbar utveckling.¹⁰³ Valet av insatser för kulturarv styrs också av lagstiftning, samt kompromisser på grund av ekonomi och säkerhet. Besluten bör tas dynamiskt, efter hänsyn till olika faktorer, intressen och åsikter.¹⁰⁴

⁹⁶ Johansson, Bengt O.H., 1994

⁹⁷ Johansson, Bengt O.H., 1994

⁹⁸ Paues von Arnold, Catherine, 2013

⁹⁹ Aronsson, Inga-Lill, 2009

¹⁰⁰ Davison, Graeme, 2008

¹⁰¹ Jameson JR, John H., 2009

¹⁰² Husén, Margareta, 2013

¹⁰³ Myrin, Malin, 2013

¹⁰⁴ Magnusson, Gert, 2013

Den fysiska miljöns beståndsdelar och funktioner

På grund av att arbete med ”landskapsmiljöer” ofta berör stora landtytor är de både kostsamma och komplexa. De löper risk att utlösa konflikter mellan olika inblandade intressenters mål med insatserna, oavsett deras engagemang i skyddet av miljön. För att kunna genomföra insatserna är det generellt sett beroende av starkt medborgardeltagande och –diskussion. Beståndsdelarna i ett landskap är både sociala och utgörs av natur. Deras dynamiska karaktär medför ofrånkomligen en konstant förändring. Benägenhet förstärks ytterligare av förändrade globala sammanhang. Ett förhållningssätt till landskap som tidsbestämda och museala medför oupphörliga åtgärder.¹⁰⁵ Vid redogörelserna av återuppbyggningsarbete framhålls kulturvärdet i byggnader, såsom slott, kyrkor och katedraler medan det är funktionsvärdet som motiverar restaurering och nyuppförande av torg och grönytor.¹⁰⁶ Det är viktigt att skapa en arbetsordning där boende kommer i första hand och därefter insatser för den kulturella identiteten, enligt vissa aktörer. Byggnader uppges vara mer konkreta som objekt och symbol att arbeta med. De väljs utifrån den förmåga de har att förmedla en tydlig känsla av karaktär till omgivningen. För vissa aktörer är det byggnader som utgör fokus bland det fysiska kulturarvet och som restaureringsinsatser riktas mot och insatserna styrs därefter av vilka klassificeringar dessa byggnader har.¹⁰⁷ Byggnadsvårdsutbildningen i Sverige har haft en stor betydelse för synen på restaurering och har bidragit starkt till den ideologi som skapats kring det.¹⁰⁸ Bebyggelse prioriteras ofta framför landskap i ICOMOS arbete på grund av en föråldrad syn. Omgivningar behandlas sällan om de inte utgör buffertzoner runt monument eller byggnader och det görs lite arbete med helhetsmiljöer. Men landskap besitter i praktiken potential att uppnå samma mål och kriterier som andra objekt i form av exempelvis sysselsättning och kunskapsspridning.¹⁰⁹ Landskapsarkitekturen har en ganska svag ställning i Sverige, enligt vissa aktörer. Skifteslandskapet som är ett resultat av förändringar inom jordbrukssystemet, är inte lika högt värderat som äldre landskapsformer. Det är troligtvis en av orsakerna till landskapets status i Sverige idag, enligt teorier¹¹⁰.

Är arbetet med kulturarv demokratiskt?

För att försöka nå en mer demokratisk tolkning och urvalsprocess av kulturarv finns förslag om att arbeta efter ett tema vid urvalet. Temat skulle kunna styras av den sociala historien på en plats eller av landets sociala historia i stort. Därmed skulle urvalet av kulturarv baseras på förmågan att illustrera viktiga utvecklingsfaser eller människors livshistoria. Det vore

¹⁰⁵ Aronson, James et al, 2006

¹⁰⁶ Clout, Hugh, 2006

¹⁰⁷ Bylander, Lotta, 2013

¹⁰⁸ Magnusson, Gert, 2013

¹⁰⁹ Myrin, Malin, 2013

¹¹⁰ Magnusson, Gert, 2013

möjligt att fokusera på olika samhällsgrupper och levnadssätt och kulturarvet skulle väljas med tanke på den sociala historien och hur den ska förmedlas. Snarare än att ett spritt kulturarv samlas in och att den sociala historien appliceras som ett sätt att binda samman olika delar, vilket det i dagsläget förs fram kritik emot.¹¹¹

Det finns en konstant spänning och konflikt inom kulturarvssektorn. Det finns ett stort behov av konsekvent ordning och en objektiv expertis inom byråkratin medan det samtidigt finns en efterfrågan för allmänt deltagande och lokalbestämmande.¹¹² Det har påpekats att platser och objekt ofta väljs utifrån ett akademiskt kriteriesystem snarare än den allmänna angelägenhet folk på plats framhåller. Objekt och platser inspekteras noga men det är ingen självklarhet att människor på plats, med anknytning, konsulteras. Risken med det arbetssättet är att utvalda kulturarv inte speglar befolkningens uppfattning om sin egen historia och vad som har eller haft betydelse i den.¹¹³ Det är viktigt att utnyttja lokala resurser och att ha rätt förhållningssätt till dem¹¹⁴. Lokalbefolkningens medverkan, åsikter och värderingar är centrala vid arbete med kulturarv samt att värderingar och insatser görs efter samråd mellan dem och myndigheter.¹¹⁵

Medborgardeltagande och privat engagemang är centrala frågor idag och det är viktigt att fundera kring hur det är möjligt att motivera människor att aktivt delta i samhällsfrågor och skeenden.¹¹⁶ Kulturarv är inte möjligt att skydda men med exempelvis kunskapspridning och en ökad medvetenhet om dess värde kan det tryggas och fortgå. Begreppet och förhållningssättet ”skydda” medför också en risk för att en specialistgrupp inom området uppkommer som får tolkningsföreträde och rätt framför andra människor. Då finns risken för att till exempel lokala variationer försvinner. Ett annat förhållningssätt kan istället medföra en öppnare tolkning av kulturarv, vilket är önskvärt.¹¹⁷ Kulturarv har inte ett konstant värde utan handlar om ifrågasättande, vilket är förklarligt när det syftar till att fånga upp och beskriva essensen och det värdefulla av vårt kollektiva liv.¹¹⁸ Kulturarv är i grunden en politisk idé, som gör objekt, platser och egendom som vanligtvis betraktas som privata, till nationell eller allmän egendom.¹¹⁹ Om kulturarv betraktas som en politisk resurs är det viktigt att förstå vilken tolkning av det som tillämpas. Vem är det som väljer att klassa objektet som kulturarv och mot vilken bakgrund görs det?¹²⁰

111 Davison, Graeme, 2008

112 Davison, Graeme, 2008

113 Davison, Graeme, 2008

114 Bylander, Lotta, 2013

115 Husén, Margareta, 2013

116 Paus von Arnold, Catherine, 2013

117 Magnusson, Gert, 2013

118 Davison, Graeme, 2008

119 Davison, Graeme, 2008

120 Aronsson, Inga-Lill, 2009

Vid en granskning av kulturarvssektorn i Sverige förefaller representationen vara förhållandevis homogen^{121 122}. Det drivs för närvarande ett projekt på uppdrag av Länsstyrelsen i Västernorrland, *Att störa homogeniseringen*, som syftar till att öka kunskapen om inkluderings- och exkluderingsprocesser inom kulturarvssektorn. Projektet kan ses som en reflektion av behovet att utvärdera den bredd och det upptagningsområde som kulturarvssektorn har idag.¹²³

De som är verksamma inom kulturarvssektorn utgör också en del av de som har råd att delta i det ideella arbetet.¹²⁴ För att förstå varför sammansättningen ser ut som den gör är det nödvändigt att se till historien där förklaringen pekar på att det tidigare var välbemedlade människor som stod för kulturproduktionen och dess beskyddande, enligt aktörer inom kulturvården.¹²⁵ I övriga Europa råder fortfarande en starkare dominans av ekonomiskt oberoende aktörer inom kulturvården än inom Norden, enligt vissa åsikter¹²⁶. Åldern bland de som deltar i det ideella arbetet är hög, vilket enligt vissa teorier har sin förklaring i att deltagarna har tid och möjlighet att engagera sig då de inte har samma karriär – eller familjeorientering som yngre kollegor¹²⁷. Könsfördelningen mellan de som är verksamma inom den svenska kulturarvssektorn är idag förhållandevis jämn^{128 129}, på sina håll dominerad av kvinnor¹³⁰. Under en lång tid var den svenska branschen mansdominerad av tradition och det var först på mitten av 1980-talet som könsfördelningen började jämnas ut för att vara så gott som jämnt representerad på 1990-talet¹³¹. Vid insatser utomlands har det påvisats att representationen av aktiva handledare och ledande aktörer vid restaurering inte är jämlik sett till könsfördelning. Ett av målet med arbetsprocesserna har därför blivit att bryta könsroller och skapa nya strukturer.¹³² Det finns också ett behov av att överbrygga skillnader i synsätt på kulturarv och autenticitet mellan både de som är aktiva i branschen i olika länder samt mellan kulturarvsbranschen och allmänheten¹³³.

121 Myrin, Malin, 2013

122 Paues von Arnold, Catherine, 2013

123 Holm, Christina, 2012

124 Myrin, Malin, 2013

125 Paues von Arnold, Catherine, 2013

126 Myrin, Malin, 2013

127 Paues von Arnold, Catherine, 2013

128 Paues von Arnold, Catherine, 2013

129 Myrin, Malin, 2013

130 Magnusson, Gert, 2013

131 Magnusson, Gert, 2013

132 Husén, Margareta, 2013

133 Myrin, Malin, 2013

Diskussion och analys

I den här delen avser jag diskutera den information som jag presenterat i tidigare avsnitt och ingen ny information presenteras. De åsikter som lyfts fram är mina egna slutsatser om inget annat redovisas. Diskussionen syftar till att resonera kring de huvudmotiv som arbetat behandlat.

Att redogöra för hur det är möjligt att arbeta med kulturarvsmiljöer som förstörts av mänsklig åverkan och vilka skäl som motiverar insatserna. Jag är intresserad av att påvisa om olika aktörer kan ha olika motiv och förhållningssätt till arbetet med dessa platser och hur skillnaderna ser ut. Jag har med uppsatsen velat lyfta fram fördelarna med kulturarvsmiljöer sedda ur ett landskapsperspektiv snarare än fokuserade på enskilda byggnader och objekt.

Kulturarvets värde definieras av människor

Kulturarv kan vara materiellt eller immateriellt, men oftast både och. Det kan vara vackert eller fult, gammalt eller nytt, väcka positiva eller negativa associationer eller minnen och kan förmedla både välbefinnande och vara skrämmande. Kulturarvet är inte konstant, utan utvecklas och förändras av människors användning och tolkning av det. Det är människor som fyller kulturarv med dess innebörd och betydelse och därför också avgör dess värde. Synen på kulturarv har skiftat och utvecklats sedan begreppet började användas i Europa, under 1700-talets slut i Frankrike. Vad kulturarv kan vara har breddats och fler kulturella uttryck har erkänts som kulturarv. I olika länder och inom olika kulturer skiftar synen fortfarande på kulturarv. Det visar att det återstår mycket arbete för att kulturarv ska kunna ses som ett gemensamt arv för människor, vilket uppges vara målet idag. Utan hänsyn till olika synsätt och tolkningar kan inte gemensamma insatser göras och inkluderande diskussioner kan inte ske. Arbetet med kulturarvsfrågor är ur det hänseendet ännu inte så demokratiskt som det eftersträvas.

Kulturarvets funktioner och betydelse

Kulturarvet utgör en fysisk och mental länk till historien som vittnar om mänskliga skeenden. Det påvisar strukturer, sammanhang och samband som kan bidra till en ökad förståelse för historien samt hur historien påverkar samtiden och framtiden. Den pedagogiska funktion det fyller kan inte ersättas eller jämföras med något annat. Kulturarv uttrycker också mänskliga avsikter, känslor och minnen och vilket ursprungligen är av privat karaktär men genom tolkningen av dem till kulturarv omvandlas de till kollektiva angelägenheter och resurser. Kulturarvet kan ha en stark förmåga att förmedla identitet och tillhörighet. I ett demokratiskt samhälle är det därför av vikt att urvalet av kulturarv speglar den mångfald av uttryck och skeenden som finns för att vara rättvisande.

Orsaker och mekanismer bakom förstörelse påverkar efterföljande kulturarvsarbete

Sedan 1900-talets slut har en ökad förstörelse av kulturarv förekommit vid väpnade konflikter och det går att utläsa samband mellan det och nya sorters krigsföring. Väpnade konflikter äger ofta rum idag på grund av andra bakomliggande orsaker än tidigare. Sönderfallande statsstrukturer och statsekonomier som kollapsar är den vanligaste anledningen. Med det följer bland annat ett ökat behov av en stark kollektiv identitet, vilken kan komma att utnyttjas ur politiska syften och lyftas upp till en brännpunkt mellan olika folkgrupper. Förstörelse av kulturarv är en del av strategiska insatser för ökad makt och inflytande för grupper i samhället. Förstörelsen är en del i försöket att utrensa andra folkgrupper och i omskapandet av en kollektiv eller nationell identitet. Frånvaron av element som motsäger den påstådda historien stärker ytterligare den nya identiteten. Det är samtidigt ett effektivt sätt att beröva människor på deras historia och stolthet vilket får allvarliga moraliska konsekvenser. En ökad tolerans för förstörelse av kulturarv påverkar människosynen i samhället i stort och ökar acceptansen för överträdelser mot mänskliga rättigheter.

Värdet av insatserna

Insatsernas värde kan delas upp i tre kategorier; det fysiska värdet, det mentala värdet och processvärdet. Det fysiska värdet utgörs av kulturarvet som en länk till historien och ett vittnesmål av mänskligt agerande och skeenden. Insatserna för kulturarv kan verka stärkande för landets ekonomi, motverka fattigdom och ge en ökad turism. Det kan också fungera som ett referensunderlag för framtida insatser av liknande karaktär och bidra med kunskap och kunskapsspridning om restaurering. Restaureringsinsatser av landskap kan ge mervärden i form av ekologiska, rekreativa och ekonomisk karaktär, bland annat. Det mentala värdet är det som är mest komplext att förhålla sig till och svårast att utvärdera. Det berör det inre värde och den betydelse som människor tillskriver kulturarvet. Det mentala värdet är nära länkat till det processvärde som kan uppnås av restaureringsinsatserna. Det gemensamma arbetet med kulturarv är ett sätt att visa att människor inte kan utplånas och att öka förståelsen, respekten och acceptansen för andra folkgrupper och deras uttryck. Arbetet ger människor möjlighet att mötas och återförenas. Processen i sig kan ha en försonande effekt och är ett sätt att hantera vad som hänt och gå vidare. Det blir ett uttryck för att samhället utvecklas och bygger på framtiden vilket ingjuter hopp hos människor. Arbetet med det gemensamma kulturarvet kan också förebygga framtida konflikter och vara del i en strävan mot ökad respekt och möjligheten för olika folkgrupper att leva tillsammans i fred i framtiden. Arbetsprocessen med det förstörda kulturarvet kan tillhandahålla en plattform för diskussioner om demokrati, mänskliga rättigheter, identitet och det gemensamma kulturarvet. Det kan samtidigt ge en ökad förståelse för den gemensamma historien, identiteten och kulturarvet. Genom behovet av insatser kan också nya kontakter skapas i form av ett ökat samarbete mellan olika myndigheter men också mellan myndigheter och civilsamhälle. Det i

sin tur kan bidra till ett ökat förtroende för samhällsapparaten och skapa ett tryggare samhälle.

Kulturarvssektorn och utveckling

Den helhetssyn som landskapskonventionen förmedlar har ännu inte nått allmän acceptans, förståelse samt praktiseras ännu inte allmänt visar den tidigare begreppsanalysen samt studier av informanternas svar. En svårighet att hitta information som rör en helhetssyn på omgivningen respektive information som rör restaureringsinsatser för förstört kulturarv i form av landskap, är ett bevis på att landskapskonventionens perspektiv ännu inte fått genomslag. Den uppdelning som ibland sker idag av beståndsdelar i miljöer sänder skeva budskap till människor om miljöernas budskap och betydelse. För om miljöerna ska redogöra för och symbolisera den sociala historien, sammanhang och samband, vad ger det för budskap när delar av det ignoreras och delar prioriteras och lyfts upp framför andra i dessa miljöer? Ställningstagandet ger antydningar om att vissa typer av kulturyttringar, miljöer och sociala grupper är viktigare än andra vilket är ett otidsenligt budskap.

Under arbetet har det uppkommit svårigheter att hitta exempel på restaureringsinsatser av förstörda kulturarv som är landskap och informanter att intervjua om det. Det finns få personer som i Sverige har ett landskapsperspektiv och en erfarenhet av att arbeta med krigsdrabbade områden, dvs internationellt. Förklaringen vilar troligen i att Sverige länge varit förskonade mot krig att det av naturliga skäl inte den typen av restaureringsdiskussioner som förs mest här, utan fokus ligger på andra frågeställningar. Samtidigt förklarar det inte avsaknaden av en helhetssyn på omgivning och kulturarv. Kanske behöver fokus skiftas från vilken typ av kulturarv vi ser och mot vilken sorts betydelse det kan ha i form av funktion, värden och vinster som det kan utgöra för människor.

Utveckling och skeenden inom kulturvården är ett resultat av de som är verksamma inom den. Granskningar av kulturarvssektorn påvisar en homogen sammansättning av människor. Aktörerna inom kulturvård kommer ofta från liknande social och ekonomisk bakgrund, är högre i ålder och könsfördelningen har först på senare år jämnats ut. Samtidigt speglar inte fördelningen av människor i sig de maktstrukturer och samband som är påverkar arbetsområdet i stort. De informanter jag varit i kontakt med hade i flertalet fall varit, eller var medlemmar i samma stiftelser, organisationer och föreningar samt hade arbetat, eller arbetade för samma arbetsgivare. Det är ju möjligt att se både det positiva och negativa i gemenskapen som finns inom branschen. En samsyn, möjligheten till informations- och kunskapspridning, samt möjligheten att dela med sig av erfarenheter är positiva aspekter. Likaså möjligheten att ha ett tätt samarbete, god insikt i den kompetens som finns samt möjligheten att arbeta tvärvetenskapligt, över flera av de ämnesområden som ryms inom kulturvården. Samtidigt är det omöjligt att bortse från de negativa aspekter som de nära förbindelserna medför. Samsynen som kan förenkla arbetet, kan också hindra

ifrågasättande av rådande normer och arbetssätt och på så vis hindra en utveckling samt leda till brist på granskande av de egna ställningstagandena. Det tycks också skapa en klyfta mellan både allmänheten, som inte deltar samsynen med branschen, samt mot andra länder respektive kulturer, där andra synsätt appliceras på kulturarvsfrågorna. Om kulturarv ska vara en gemensam tillgång för alla människor är en universell samsyn på kulturarv en nödvändig utgångspunkt.

Det är ofrånkomligt att den homogena sammansättningen av människor inom kulturarvssektorn inte speglar samhällets sammansättning och mångfald. Det i sig påverkar dels arbetet med kulturarv, tolkningen av det och urvalet, men kan också påverka andra människors syn på kulturarvsfrågor och arbetsinsatserna för det. Om deltagandet i arbetet och möjligheten att påverka arbetet med kulturarv är ett sätt att utöva demokratiska rättigheter är det viktigt att uppmuntra till och kommunicera vikten av alla människors deltagande. Språkbruk, visuellt språk och sammanhang kan ge inkluderande respektive exkluderande signaler. För att kulturarv ska kunna fungera inkluderande för människor behöver även synen på och förhållningssättet till kulturarv reflektera det.

Slutsats och avslutande reflektioner

Väpnade konflikter är svårt att ha som ett sammanfattande tak över alla de platser som jag från början hade för avsikt att beskriva. Uppenbart är ju att varje plats är unik, i sin historia, uppbyggnad och utformning men också i sitt sammanhang och att varje plats formas av människor och skeenden runtomkring. Generellt sett blir det stor skillnad på återuppbyggnadsarbeten beroende på hur området sett ut före konflikten och styrt av konflikten effekt på samhället och dess struktur i stort. Styrt av ekonomisk och politisk situation framför allt, men även kulturella och religiösa omständigheter skiftar möjligheterna till återhämtningsarbete. Efter studier av restaureringsprocesser samt funktioner och betydelser de kan ha, så har det tydligt framkommit att det centrala i arbetet är människovärdet. Arbetet med kulturarv är ett sätt att beröra samhällsfrågor i stort och kan fungera som en plattform som människor kan mötas på. Restaurering av kulturarv handlar därför inte om enbart kulturarv, utan också om demokrati, mänskliga rättigheter, kulturell och religiös utveckling, samhällsutveckling, identitetsfrågor och historia. Samtidigt är det viktigt att det tydligare lyfts fram vad kulturarvets roll är och vilka funktioner det har, och bör ha. Kulturarvet har det värde och de funktioner som människor ger det. Därför är en demokratisk arbetsprocess och diskussion om kulturarv en förutsättning för kulturarvets fortlevnad. Som det lyfts fram i Begreppsanalysen uttrycks det ibland som en självklarhet att kulturarv ska omhändertas och bevaras. Men syftet med deras fortlevnad måste vara bundet till deras betydelse för människor och det behöver lyftas fram tydligare. En starkare betoning på alla människors rätt till deltagande och behovet av alla människors deltagande i påverkan av kulturarvet är en möjlighet att göra det till mer engagerande frågor. Enligt de granskningar av kulturarvssektorn som tidigare presenterats råder homogenitet och det finns problematik förknippat med det som bland annat rör de demokratiska aspekterna av kulturarvsfrågorna och möjligheten för en utveckling inom arbetsområdet.

Jag hade vid arbetets inledning förväntningar om att hitta mer information om samt orientera arbetet kring hur de praktiska arbetsinsatserna kan ske. Jag förväntade mig en dikotomi i synen på olika typer av arbetsinsatser, såsom restaurering, renovering och rekonstruering samt konflikter förknippade med begreppet autenticitet. Det speglas av de intervjufrågor (se bilaga 1-5) jag i arbetets tidigare skede använde. Hade jag på förhand vetat att det skulle uppstå svårigheter i att ta del av konkreta exempel på vård av kulturarvsmiljöer hade jag troligtvis formulerat ett annat frågeunderlag vilket kunnat ge andra svar, insikter och slutsatser. Kanske hade arbetet tagit andra vändningar. Likaså hade ett annat urval av informanter kunnat styra arbetet i viss grad mot andra inriktningar och bidragit med andra perspektiv. Det hade exempelvis varit intressant att ta del av det synsätt och förhållningssätt som finns i länder som arbetar mer med interna kulturarvsfrågor i anknytning till resultatet av väpnade konflikter. När jag ser tillbaka på arbetet kan jag också önska att jag skulle haft mer anknytning till landskapsperspektivet och representanter för det, då det har varit min

utgångspunkt. Samtidigt har det varit lärorikt, utmanande och gett nya insikter och erfarenheter av att möta en annan syn på och förståelse för landskap och landskaps betydelse.

Frågeställningar för vidare undersökning och diskussion

Under mina studier om förstörda kulturarv har det varit tydligt att det är ett tvärvetenskapligt arbetsfält som gynnas av samarbete och ett vidgat perspektiv. En del av de fortsatta undersökningarna bör därför utgöras av frågeställningar som behandlar hur samarbete inom de olika arbetsområdena kan ökas för ett gemensamt arbete med kulturarvsmiljöer.

Landskapskonventionens budskap om landskap implementeras i Sverige men det finns ännu en oförståelse för hur konventionen kan användas praktiskt och av människor som inte är aktiva inom arbetet med landskap. Diskussionerna behöver engagera fler människor och öka förståelsen för landskap. Det är samtidigt viktigt att undersöka i stort hur det är möjligt att engagera människor i landskapsfrågor och uppmuntra till aktivt deltagande. För att motverka homogeniteten och dess konsekvenser inom kulturvårdssektorn finns ett behov av forskning. Genom att kartlägga maktstrukturer, mekanismer och funktioner skulle det öppna upp för att föra diskussioner om och arbeta för en mer heterogen representation och synsätt. Det skulle i vidare undersökningar också vara av intresse att undersöka hur synen på kulturarv kan göras mer inkluderande och få en universell omfattning.

Referenser

Aronson, James; Moreira, Francisco; Queiroz, A. Izabel (2006) Restoration principles applied to cultural landscapes. *Journal for Nature Conservation*, nummer 14.

Aronsson, Inga-Lill (2009) Heritage: A Conceptual Paper Toward a Theory of Cultural Heritage in Humanitarian Action.

Aronsson, Inga-Lill (2013) Förstörelse del av krigsföring. Aktuellt. Publicerad 2013-04-28, Sveriges Television.

Bylander, Lotta. Koordinator Kulturarv utan Gränser. Personligt möte, Stockholm, 2013-04-29

Clout, Hugh (2006) Beyond the landings: the reconstruction of Lower Normandy after June 1944. *Journal of Historical Geography*, nummer 3.

Davison, Graeme (2008) From Patrimony to Pastiche. *The Heritage Reader*. Routledge, Oxon

Denscombe, Martyn (2009) Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna. Studentlitteratur AB, Lund.

Fairclough, Graham; Rodney Harrison, Rodney; Jameson, John H. JNR; Scofield, John (2008) Introduction. *The Heritage Reader*. Routledge, Oxon

Heritage Awards [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.europanostra.org/heritage-awards/>

Historisk minaret förstörd i Aleppo (2013) Aktuellt. Publicerad 2013-04-25, Sveriges Television. [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.svtplay.se/klipp/1181657/historisk-minaret-forstord-i-aleppo>

History of the documentation centre.[Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.icomos.org/en/about-the-centre/icomos-mission>

Holm, Christina (2012) Seminarium Att störa homogenitet.
<http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/fou-forskning-utveckling/pagaende-fou-projekt/forutsattningar-for-kulturarvet/>

Husén, Margareta. Generalsekreterare Kulturarv utan Gränser. Per telefon 2013-05-07

Jameson JR, John H., (2008) Cultural management in the United States: Past, Present and Future. *The Heritage Reader*. Routledge, Oxon

Johansson, Bengt O.H. (1994) Kulturmiljövård och odlingslandskap. *Kulturmiljövård*, nr 5.

Johansson, Bengt O.H. (2001) Kulturbistånd I försoningsarbetet – en försummad dimension. Bilaga. Nyhetsbrev, Kulturarv utan Gränser, nummer 1, 2006.

Kirby Talley JR, M. (1995) The Old Road and the Mind's Internal Heaven: Preservation of the Cultural Heritage in Times of Armed Conflict. *Museum Management and Curatorship*. Årg. 14, nr 1. [Tillgänglig online 2013-05-28] <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/026047799500014J>

Kulturmiljö [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.chwb.org/index.php?articleId=15>

Lacan, Igor; McBride, Joe R. (2009) War and trees: The destruction and replanting of the urban and peri-urban forest of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. *Urban Forestry & Urban Greening*, nummer 8.

Magnusson, Gert, utredare på samhällsavdelningen Riksantikvarieämbetet, docent och etnolog. Personligt möte, Stockholm, 2013-03-24

Myrin, Malin, konservator, projektledare vid Statens fastighetsverk, samt medlem i svenska ICOMOS och styrelseledamot i Kulturarv utan Gränser. Personligt möte, Stockholm, 2013-04-26.

Om arkitekter utan Gränser [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.arkitekterutangranser.se/om-arkitekter-utan-granser>

Om Europa Nostra [Tillgänglig online 2013-05-28] <http://europanostra.se/>

Paues von Arnold, Catherine, Arkitekt och ordförande för svenska Europa Nostra. Per telefon, 2013-05-21

Riksantikvarieämbetet Admin (2012) Om Riksantikvarieämbetet. [Tillgänglig online 2013-05-28] <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/>

Riksantikvarieämbetets redaktion (2012) Landskapskonventionen. <http://www.raa.se/kulturarvet/landskap/>

Sahovic, Dzenan; Zulumovic, Dino (2012) Obsolete Cultural Heritage in Post-Conflict Environments. The Case of AVNOJ Museum in Jajce, Bosnia Herzegovina. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. Årgång 14, nummer 2.

Scofield, John (2008) Heritage Management, Theory and Practice. *The Heritage Reader*. Routledge, Oxon

Svenska Unescorådet (2005) Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet Bakgrund, Sveriges arbete med konventionen, synpunkter och tankar. *Svenska Unescorådets skriftserie*. Nr 1, Stockholm.

Svenska Uneskorådet. (1995) Konvention om skydd av kulturföremål i händelse av väpnad konflikt (Haagkonventionen 1954) *Svenska Uneskorådets skriftserie*. Nr 1, Stockholm.

Van der Auwera, Sigrid (2013) UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict. *International Journal of Cultural Policy*, årgång 19, nummer 1. [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://dx.doi.org/10.1080/10286632.2011.625415>

Vecco, Marilena (2010) A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of cultural heritage*. Årg. 11, nr 3. [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1296207410000361>

Verksamhet [Tillgänglig online 2013-05-28]
<http://www.chwb.org/index.php?articleId=1>

Widhe, Jonas (2012) Kulturarv. <http://www.raa.se/kulturarvet/>

Bilagor – Frågeunderlag för utförda intervjuer

Bilaga 1: Frågeunderlag för intervju med Gert Magnusson, RAÄ, 2013

Nuvarande position och bakgrund?

Hur förhåller sig RAÄ till begreppen restaurera, renovera och rekonstruera?
– Möjligt att belysa med exempel?

Hur väljer RAÄ, eller RAÄ i samarbete, ut bevarandevärd kulturarv?
– Vad väljs, vad görs och varför görs det?

Vilket förhållningssätt har RAÄ när konflikter uppkommer av arbete med kulturarv?

Hur är det möjligt att förhålla sig till en religiös eller politisk agenda, där själva kulturarvet eller arbetet med det är källan till konflikt?

Hur är det möjligt att arbeta med andra kulturer och religioner som har ett annat synsätt på kulturarv? T ex olika syn på autenticitet?

Är arbetet med kulturarv demokratiskt och i så fall på vilket sätt?
– Uppfattning/värdering av kulturarv bör väl delvis definieras som en demokratisk fråga/uppgift?

Varför är det viktigt att arbeta med kulturarv som förstörs i väpnad konflikt?

Finns det olika skäl som motiverar en restaurering och därmed en prioritering av olika slags objekt, t ex byggnader respektive landskap?

Sverige är, enligt vad du sa tidigare på telefon (2013-03-19), dåliga på att följa internationella konventioner. Varför och på vilket sätt?

Haagkonventionen tillämpas bara i viss utsträckning i Sverige, varför det?

Hur fungerar de internationella samarbeten som Sverige har gällande vård och skydd av kulturarv? Är Sverige aktiva i sitt bistånd till andra länder?

Varför är det viktigt att arbeta med kulturarv?

Bilaga 2: Frågeunderlag för intervju med Malin Myrin, ICOMOS, 2013

Nuvarande position och yrkesmässiga/utbildningsbakgrund?

Hur ser förhållningssättet ut till begreppen restaurera, renovera och rekonstruera?

- Finns det en autencitetskonflikt?
- Exempel på bra och dåliga insatser?

Vad klassas som ett kulturarv?

Hur ser urvalet ut av bevarandevärd kulturarv?

Är urvalsprocessen demokratisk?

Hur mycket verkar ICOMOS i krigsdrabbade områden och på vilket sätt?

Varför är kulturarvsmiljöer viktiga?

Finns det fler än ovan nämnda anledningar till att det är viktigt att återställa kulturarv som förstörts i väpnad konflikt?

Prioriterar ICOMOS byggnader och bebyggelse framför landskapselement, eller var sker prioriteringen?

- Vad beror det i så fall på?

Är det lättare att få pengar/expertis/turister/lokal sysselsättning/uppnå en läkeprocess.... med restaureringen av en byggnad jämfört med en grönyta, t ex en park?

Har människor från andra länder en annan syn på landskap och landskapsarkitektur mot den i vi har i Sverige enligt din erfarenhet?

Skiljer sig synen på kulturarv mycket mellan olika kulturer och religioner enligt din erfarenhet?

Hur är det möjligt att förhålla sig till konflikter som uppstår i och med arbetet med kulturarv?

Vad är din största, eller viktigaste lärdom efter att ha arbetat med/i krigsdrabbade områden?

Bilaga 3: Frågeunderlag för intervju med Catherine Paues von Arnold, EN, 2013

Vad är din egen akademiska och yrkesmässiga bakgrund?

Är du medlem i fler organisationer/föreningar/stiftelser som arbetar med kulturarvsfrågor?

– Om ja, vilka?

Hur ser fördelningen ut bland Europa Nostras medlemmar, heterogent eller homogent? Jag syftar på könsfördelning, ålder, akademisk, social och ekonomisk bakgrund?

Kan medlemssammansättningen ses som representativ för de som är verksamma inom kulturarvsområdet idag?

Är arbetet med kulturarv demokratiskt?

Varför är kulturarv viktigt?

Finns det krav på funktionalitet när kulturarv bevaras/restaureras?

– Om ja, hur ser kraven ut?

Tycker du att synen på kulturarv förändrats under den tid du arbetat med det?

Vad tror du orsaken är till att det finns så många spridda organisationer som arbetar med kulturarv?

Bland de utdelade priserna i Europa Nostra Awards/European Union Prize märks det bland de svenska pristagarna ett skifte från att flest insatser inom kategori 1, Conservation, fått pris, till att på senare tid mer skifta mot de övriga kategorierna. Är det en tendens i tiden att se mer till helhetsgrepp om kulturarvsmiljöer?

Överlag är det, enligt min tolkning, fler byggnader och bebyggelsemiljöer än landskapsbetonade miljöer som fått pris i Sverige av er. Stämmer det? –

Om ja, vad tror du det beror på?

– Om nej, på vilket sätt är det ett felaktigt påstående?

Enligt påstående från andra som arbetar inom kulturarvsområdet så ägnas landskap sällan så mycket uppmärksamhet och insatser förutom när det utgör omgivning till betydande byggnader eller monument. Håller du med?

– Om ja, vad tror du det beror på?

– Om nej, varför håller du inte med?

På senare tid har bland annat Riksantikvarieämbetet arbetat för implementerandet av landskapskonventionen i Sverige.

Landskapskonventionens definition av landskap är ”ett område sådant som

det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”. Alla typer av landskap innefattas därmed, både stadslandskap såväl som landsbygd. Budskapets kärna är att landskap är en gemensam tillgång, gemensamt ansvar samt att alla ska kunna delta och därmed kunna utöva sina demokratiska rättigheter.

Är den nya synen på landskap och implementerandet av landskapskonventionen märkbar inom kulturarvsområdet och ert arbete?

Övriga tillägg?

Bilaga 4: Frågeunderlag för intervju med Lotta Bylander, KuG, 2013

Vad är din akademiska och yrkesmässiga bakgrund?

Vilken relation har Kulturarv utan gränser (KuG) till organisationen Heritage without borders?

Hur förhåller sig KuG till begreppen restaurera, renovera, rekonstruera?
– Exempel?

Finns det exempel på hur organisationen arbetat med landskap? (gator, torg, parker, trädgårdar....)

Varför prioriteras byggnader och monument framför landskap vid restaureringsinsatser?

Är det viktigt att arbeta med både miljöer och byggnader?

Är det lättare att få ekonomiskt stöd/expertis/turister/lokal sysselsättning/uppå en läkeprocess eller något annat med hjälp av byggnader än landskap?

Hur väljs kulturarv som det ska göras insatser för ut?
– Vad väljs ut och varför?

Hur demokratisk är processen i urval och arbete med kulturarv?

Skiljer sig synen på kulturarv mellan olika kulturer och religioner enligt din erfarenhet?

Bilaga 5: Frågeunderlag från intervju med Margareta Husén, KuG, 2013

Hur ser urvalet ut av objekt/platser som KuG restaurerar?

Varför jobbar KuG mest med byggnader?

Är det enklare att få bidrag till byggnader jämfört med bidrag till utemiljöer, såsom parker och trädgårdar?

Är det enklare att hitta hantverkare och expertis inom byggnadsvård än inom landskapsvård?

Är det enklare att få bidrag om det finns ett uttalat turistmål med en restaurerings, dvs är byggnader tydligare turistmål eller identitetsmarkörer än landskap, eller uppfattas som det?

Finns det tydliga skillnader i synen på kulturarv; vad som är kulturarv och hur det ska hanteras? (svenskt kontra utländskt perspektiv)

Vet du något om Heritage without borders och Patrimoine sans frontières?

Övriga tillägg?